

ที่สุดของพระพุทธเจ้าก็คือ คำสอนเรื่องจิตหรือวิญญาณของมนุษย์และสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย เป็นอนัตตา (อนัตตา แปลว่า ไม่ใช่อัตตา หรือ ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง)

นี่ก็แสดงว่า พุทธศาสนามีสิ่งสูงสุดเป็นธรรมชาติ โดยธรรมชาตินี้ก็จะมีความ “กฎสูงสุด” เอาไว้ควบคุมสิ่งต่างๆ คือสร้างทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นมา รักษาทุกสิ่งทุกอย่างเอาไว้ คลบับนาคาลให้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไป และทำลายสิ่งต่างๆไปเมื่อถึงเวลา เหมือนกับสิ่งสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ แต่ต่างกันตรงที่สิ่งสูงสุดของศาสนาพราหมณ์นั้นเป็นตัวตนบุคคล แต่สิ่งสูงสุดของพุทธศาสนานั้นเป็นกฎของธรรมชาติ

กฎอทิปปัจจยตา

โดยกฎสูงสุดของธรรมชาตินี้พระพุทธเจ้าเรียกว่า กฎอทิปปัจจยตา ที่แปลว่า กฎการอาศัยกันและกันแล้วเกิดขึ้นมาพร้อมกัน โดยกฎนี้ จะบังคับทุกสิ่งทุกอย่างเอาไว้ว่า “ทุกสิ่งที่เกิดขึ้น จะต้องมิเหตุ (หลายๆเหตุ) มาร่วมกันปรุงแต่งหรือทำให้เกิดขึ้น” คือกฎนี้ก็คือกฎพื้นฐานง่ายๆที่เราทุกคนก็รู้จักกันคืออยู่แล้ว เพียงแต่ไม่สนใจนำมาพิจารณาให้เข้าใจอย่างละเอียดเท่านั้น จึงไม่คิดว่ากฎพื้นฐานง่ายๆตามธรรมชาตินี้ จะเป็นสิ่งสูงสุดที่ควบคุมชีวิตของเราทุกคน และควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างอยู่

กฎสูงสุดนี้ก็คือการสอนเรื่องของเหตุและผลนั่นเอง คือพระพุทธเจ้าจะสอนว่า “ทุกสิ่งย่อมเกิดขึ้นมาจากเหตุ ตั้งอยู่ได้เพราะเหตุของมันยังมีอยู่ และจะดับหายไปก็เพราะเหตุของมันดับหายไปก่อน” ซึ่งสรุปง่ายๆก็คือ เมื่อมีเหตุ จึงจะมีผล เมื่อไม่มีเหตุก็ไม่มีความ

สรุปได้ว่า ชาวพุทธทุกคนต้องรู้จัก ว่าสิ่งสูงสุดที่ทุกคนต้องเคารพเกรงกลัวนั้นก็คือธรรมชาติ หรือกฎของธรรมชาติ เพราะนี่คือสิ่งที่สร้างทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นมา รักษาทุกสิ่งทุกอย่างเอาไว้ คลบับนาคาลให้สิ่งต่างๆเป็นไป และทำลายสิ่งต่างๆไปเมื่อถึงเวลา ซึ่งแม้ศาสนาอื่นๆเขาจะเชื่อถือว่ามีเทพเจ้าหรือพระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุด แต่เมื่อพิจารณาให้ละเอียด

ลำดับการเกิดความทุกข์

สาเหตุที่จิตของเราเกิดความทุกข์ขึ้นมานั้นก็เพราะ เมื่อจิตของเราได้สัมผัสกับสิ่งต่างๆภายนอกผ่านระบบประสาทของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อใด ก็จะเกิดวิญญาณ (วิญญาณ แปลว่า การรับรู้) หรือการรับรู้ ขึ้นมาที่ระบบประสาทนั้นทันที คือตาได้เห็นรูป , หูได้ยินเสียง, จมูกได้กลิ่น, ลิ้นได้รับรส, กายได้รับสัมผัสทางผิวหนังหรือเนื้อเยื่อของร่างกาย, ใจได้รับรู้สิ่งต่างๆที่ใจรับรู้ได้ (คือรับรู้ทุกสิ่งต่อจากตา หู จมูก ลิ้น และกายต่ออีกทีหนึ่ง, รับรู้ความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับใจ, รับรู้การจดจำของจิต, รับรู้การคิดนึกของจิต)

เมื่อจิตของเราได้สัมผัสกับสิ่งต่างๆภายนอกเมื่อใด จิตของเราก็จะจำสิ่งที่รับรู้มันได้ขึ้นมาด้วยทันที (สัญญา แปลว่า การจำได้) และเมื่อจิตของเราจำสิ่งที่รับรู้มันได้เมื่อใด จิตของเราก็จะเกิดเวทนา (อ่านว่า เวทะนา ที่แปลว่า ความรู้สึก) หรือความรู้สึกต่อสิ่งที่รับรู้มันขึ้นมาทันที

เวทนานี้สรุปแล้วก็มีอยู่ ๓ อย่าง คือ (๑) สุขเวทนา คือความรู้สึกที่น่ายินดี หรือความรู้สึกที่ทนได้ง่าย (ซึ่งเราเรียกกันว่าความสุข) (๒) ทุกขเวทนา คือความรู้สึกที่ไม่น่ายินดี หรือความรู้สึกที่ทนได้ยาก (๓) อทุกขมสุขเวทนา ความรู้สึกกลางๆ หรือจืดๆ ที่ไม่ใช่ทั้งสุขเวทนาหรือทุกขเวทนา ซึ่งการที่เวทนาใดจะเกิดขึ้นมานั้น ก็ขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอกที่มาสัมผัส อย่างเช่นเมื่อตาเห็นรูปเพศตรงข้ามที่สวยงาม ก็จะเกิดสุขเวทนาขึ้นมาทันที แต่ถ้าเห็นรูปที่น่าเกลียดหรือน่ากลัว ก็จะเกิดทุกขเวทนาขึ้นมาทันที หรือถ้าเห็นรูปป่าเขา ก็จะเกิดอทุกขมสุขเวทนาขึ้นมาทันที

เมื่อจิตของเราสัมผัสกับสิ่งต่างๆภายนอก แล้วเกิดสุขเวทนาขึ้นมา ซึ่งขณะที่สัมผัสนี้ ถ้า จิตของเราไม่มีสติ ไม่มีปัญญา ไม่มีสมาธิ จิตของเราก็จะกลายเป็นจิตโง่แล้ว จิตโง่ของเราก็จะปรุงแต่ง (สังขาร แปลว่า ปรุงแต่ง) ให้เกิดความยินดีหรือพอใจ ซึ่งเป็นกิเลสประเภทบวกขึ้นมาด้วยทันที ตามความเคยชินของจิตได้สำนึก ซึ่งเมื่อจิตของเราเกิด